

SILVIU SANIE, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Ediția a II-a, Iași, 1999, 330 p. + 94 figuri + indici.

Această a doua ediție a volumului ilustrează interesul crescut pentru istoria culturii și religiei geto-dacilor manifestat prin epuizarea rapidă a primei apariții, din anul 1996 și continua solicitare a ei în toate mediile interesate de această problemă. Textul inițial a fost îmbunătățit atât prin excluderea câtorva greșeli de tipar și revizuirii, cât și prin adăugirea unor noi descoperiri și în special, a rezultatelor studiilor recente.

După *Cuvânt înainte* la prima ediție și la cea de a II-a (p. IX-XI), *Abrevieri* (p. XII-XVI) și o *Introducere* (p. 1-4), lucrarea conține două mari capitole: I *Izvoarele arheologice necesare în cunoașterea cultelor și credințelor geto-dacilor*, cu un *Repertoriu* cu cele mai importante descoperiri de pe teritoriul locuit de geto-daci (p. 5-178) și II *SCRIPTA* (p. 179-252).

Complexele cercetate fiind de o mare varietate și bogăție, autorul le-a grupat în funcție de importanța lor în cadrul temei abordate, aceea a vieții spirituale, problemă dezbătută adesea doar parțial în diferite alte studii atât de autor cât și de alți specialiști. Este acum reunit într-un corpus, *Fontes historiae religionis geto-daciae*, tot ceea ce arheologia a scos la lumină de-a lungul anilor privind cultura geto-dacilor și locul ei în cadrul celor mai cunoscute civilizații ale antichității. Sunt astfel comentate elemente de o mare varietate, printre care sanctuarele cu tamburi, templele cu absidă, gropi de cult, vetre de cult, puțuri rituale, diferite alte complexe de cult și necropole. Autorul menționează 30 de sanctuare descoperite în 19 localități și constată o pluralitate de forme cunoscute atât în interiorul, cât și în

exteriorul arcului carpatic. Ele sunt date în general, între secolele II a. Ch. și epoca romană. În harta de răspândire a locurilor de cult a geto-dacilor se remarcă lipsa sanctuarelor cu tamburi în zonele de sud și sud-vest și prezența templelor cu absidă, a căror frecvență acolo poate fi considerată ca rezultat al unor puternice influențe a tracilor din sudul Dunării. *Gropile de cult*, destul de numeroase în așezările dacice, sunt considerate acele gropi cu forme, uneori, speciale, în care s-au depus resturile sacrificiilor rituale sau obiecte de cult devenite inutilizabile și părți ale unor amenajări cu caracter sacru deteriorate, cum ar fi unele fragmente de vetre și altele. *Vetrele de cult* cu forme deosebite în general circulare sau rectangulare, unele ornamentate cu motive geometrice incizate, au fost descoperite atât în sanctuare sau în unele locuințe mai speciale cât și în afara lor. Pe unele din aceste vetre s-au găsit și mici ofrande pentru diferite culte, unele obiecte deosebite, cum sunt cunoscutele piese descoperite de autor în așezarea de la Dumbrăva. *Puțurile rituale*, cum sunt cele descoperite la Brad, jud. Bacău și la Ciolăneștii din Deal, ocupă un loc important în cultul geto-dacilor. În ele se reunesc trei elemente fundamentale pe care și alte populații indoeuropene le venerau (pământul, apa și cerul). *Riturile și ritualurile funerare* în epoca geto-dacică sunt, după cum se știe, diferite de la o perioadă la alta. Autorul apreciază că proporția mai mare a incinerății în raport cu inhumăția la sfârșitul latênului și până în epoca daco-romană, poate fi interpretată ca o ilustrare a credinței în eternitate, sufletul înălțându-se la cer odată cu flăcările rugului. *Figurinele* realizate în diferite materiale, în special din lut, reprezintă atât la geto-daci, cât și la alte popoare ale antichității, diferite divinități cu forme umane sau

³⁵ Idem, *La monnaie romaine chez les Daces orientaux*, p. 73-74.

animaliere, simboluri de protecție a strămoșilor asupra descendenților, precum și a unor puteri magice care pot aduce ploaie, soare etc. Autorul realizează o clasificare tipologică pentru diferite perioade și constată că ele apar odată cu primele mențiuni literare a geșilor și continuă să fie prezente în toate așezările geto-dacilor până la cucerirea romană. Se constată, în cadrul figurinelor umane, o evoluție a formelor din punct de vedere artistic, de la geometrism la naturalism. Autorul a observat că în epoca dacică, figurinele antropomorfe sunt mai numeroase în spațiul extracarpatic, în special în zona de est și mai puține în zone din interiorul arcului carpatic. În ceea ce privește figurinele zoomorfe, pot fi enumerate în special cele reprezentând berbeci, tauri, cai, urși, cervidee, lupi, serpi și păsări. Unele dintre ele, prin numărul mare de reprezentări au jucat probabil un anumit rol mai important în viața cotidiană dar mai ales în aceea religioasă a geto-dacilor. Alte numeroase obiecte asupra cărora se face o analiză detaliată sunt medalioanele din ceramică, tablete cu contur circular sau rectangular, păstrând diferite semne și simboluri incizate atât pe avers cât și pe revers, cum sunt cele descoperite în complexul de cult din așezarea de la Dumbrava, jud. Iași (pl. XXVIII). De asemenea, sunt analizate vasele cu forme antropomorfe sau zoomorfe decorate cu diferite simboluri, cum sunt fructierele de la Poiana și Bâta Doamnei, cantharos-ul de la Răcățau și altele. Se au în vedere și "cățeii de vatră" din lut ars descoperiți în unele așezări dacice, având diferite forme, în special de barcă sau paralelipipedici cu terminațiile prezentând protome de berbeci sau alte animale.

Mai sunt descrise și interpretate diferite alte vase de lut sau de metal folosite în cult, monumente deosebite (Columna traiană), piese de piatră în special capete; stindardul dac format dintr-un cap de lup continuat cu un corp de șarpe; reprezentări de piese metalice în special pe tezaurele geto-dacice din aur și argint și pe diferite vase descoperite atât în România cât și în unele țări vecine. Ca și în alte studii ale sale, autorul analizează, cu toate implicațiile lor, motivele decorative de pe coifurile getice, semnificația elementelor zoomorfe ca atribute ale personajilor sacre, în special acelea reprezentate pe coiful descoperit la Băiceni, dar și pe diferite piese din alte tezaure (Rogozen). Acest capitol al cărții reprezintă un imens volum de muncă atât pentru adunarea tuturor pieselor descoperite pe teritoriul țării, cât și analiza cu detalii a fiecăreia, pe baza unei bogate bibliografii, care i-au facilitat autorului extinderea interpretării simbolurilor și a vieții spirituale în general caracteristică a unei populații care a avut un loc special în cadrul civilizațiilor antichității.

SCRIPTA este al doilea mare capitol al acestui volum care prezintă și analizează zeitatea principală a geto-dacilor, Zalmoxis sau Zamolxis, itinerariile sale, compararea lui Zalmoxis cu Kronos și Hercules; cele

patru ipostaze ale sale, sub care apare în scrierile antice (anthropos, heros, daimon și theos). Sunt discutate de asemenea, atributele lui Zalmoxis și se aduc argumente în favoarea ipostazei care îl atestă ca pe un zeu uranic în general și solar în special, o personalitate divină care nu poate fi redusă la atributele chtoniene. După această analiză autorul continuă cu discuția asupra mesagerilor trimiși la Zalmoxis (sacrificiile umane), credința în nemurire (după textele transmise de Herodot, Hellanikos, Platon, Pomponius Mela și Julian Apostatul) și considerațiile în aceste probleme ale savanților Vasile Pârvan, Lucian Blaga, Mircea Eliade, Ioan Coman și Ion I. Russu.

Într-un subcapitol special sunt analizate noi descoperiri de piese, diferite ca formă, lucrate în special, în ceramică, pe care se află inscripții și imagini din cadrul civilizației geto-dacilor. Aici autorul prezintă un interesant complex de cult din așezarea din secolele I-II p. Chr. de la Dumbrava, precum și diferite obiecte în ceramică, os, piatră etc. din alte așezări, pe care a reușit să descifreze protome umane și animaliere și în special, scrierea. Cu litere grecești sau latine au fost identificate cuvinte și mai ales nume proprii traco-getice, grecești sau iraniene. Se anexează și o listă cu aceste nume și locul unde au mai fost menționate în diferite izvoare.

O cuprinzătoare anexă (p. 253-269) indică texte din Herodot, Hellanikos, Platon, Mnaseas, Diodor din Sicilia, Strabon, Ovidiu, Pomponius Mela, Josephus Flavius, Criton, Apollonios din Tyana, Apuleius și alții din secolele următoare, unde a fost menționat Zalmoxis, ca divinitate supremă a geto-dacilor.

Considerațiile finale (p. 270-284) relevă încă o dată complexitatea temei, a simbolurilor și imaginilor culturale ale geto-dacilor ilustrate prin descoperirile arheologice, la care o contribuție substanțială revine surselor scrise. În acest sens sunt prezentate direcțiile recente în cercetările filologice care au contribuit la reconstituirea panteonului getic și la compararea lui cu panteonul altor populații indoeuropene.

Un *rezumat* în limba engleză (p. 287-310), *indici* de localități, de autori ai antichității și evului mediu, divinități, eroi, personajii mitologice și literare, de împărați, regi și alte personalități istorice, anthroponime antice și autori moderni (p. 311-329) și o bogată *ilustrație* însoțește această vastă sinteză, la care a muncit ani la rând autorul, mai mult decât pasionat de această temă. Volumul confirmă încă o dată poziția lui Silviu Sanie atât ca specialist notoriu în acest domeniu al arheologiei în general cât și al religiei geto-dacilor în special. Este meritorie inițiativa editurii Universității „Al. I. Cuza” de a scoate și a doua ediție a acestui volum, în condiții grafice mult îmbunătățite, oferind astfel numeroșilor pasionați de civilizația geto-dacică, această importantă realizare științifică.